

az életre megkívántató 's valóban hasznos tárgyak' közlése, és tudományos oktatás. Megjelen minden szombaton. Előfizethetőni reá a' kiadás' helyén kívül minden posta-hivatalnál, könyvárosoknál 's vidéki beszedőknél, kik aztán a' példányokat is kiosztják.

FILLÉRTÁR

mindennemű

közhasznú ismeretek
terjesztésére.

az egész évi folyamathoz valami 110 kömötszészű's külön hozzá csatolt kép-pel a' beszedőknél csak 5, a' könyvárosoknál 5 for. 30 kr., postán pedig nyomtatott cím alatti elküldéssel 6 forint p. p. Eszterdö' végével csinos boríték járuland hozzá a' foglalati laistromával.

5.

Második évi folyamat.

(Április' 4-kén)

Dardanellák.

A' mult évi folyamatban közlők már Konstantinápolyt, most tehát az ahoz tartozó dardanellákat közöljük, mind azért mivel a' táj egy lévén a' legszebbek közül e' világon, már magában is érdemi az előterjesztést, mind azért, mivel azon szoros egybeköttetés, mellyben most a' török porta Muszkaországgal áll, 's a' nagy égés, melly kevéssel az előtt ismét megrongálá Konstantinápolyt, sokak' figyelmét ide fordította, mind főképen hazánkat érdeklölég azért, mivel a' esüggedhetetlen gróf Szécsényi munkássága által nem sokára reménylhetjük, hogy gözhajóink köszönteni fogják ezen pontokat, 's előre ismernünk a' helyet, hová czélunk előhaladni törekszik, örvendetes kívánat.

Ha a' hajós az égéi tengerből, vagy mint mások nevezik, a' görög archipelagusból a' márványtengerbe akar evezni, melly a' bosporus által összeköttetik a' fekete tengerrel, az öt mföldnyi hosszú dardanella úton kell haladnia. Ez az ut felettébb keskeny, 's azon négy erős várral záratik el, mellyek egymással szemben mind az európai mind az ásiail oldalon építették, 's a' tengerszorost hatalmok alatt tartják, úgy hogy azt Konstantinápoly' kulcsának lehet tekinteni. Hajdanában hellespontusnak nevezettek a' dardanellák, 's a' régi monda azt beszéli, hogy *Helle*, *Phryxus*' huga 's *Athamasnak* és *Nephelének* leánya mostoha anyjának, *Inónak*, gyűlölsége elől futván, bátyjával elszökött 's egy arany gyapjaskos vitte őket keresztül a' tengeren a' távol Kolchisba. De a' szerencsétlen *Helle* a' tengerbe veszett, melly aztán nevét viselé, csak *Phryxus* ért szerencsésen rendeltetése' helyére.

Régeuten városokkal és falukkal valának borítva a' hellespontus' partjai; itt feküdt *Lampsacus* város, melly horáról oly híres vala; itt folyt az *Aegos Potamos*, mellynek torkulatjánál *Lysander* az áthénei flottát meggyőzte; itt feküdt

a' két híres vár *Sestos* és *Abydos*, mellyet a' *Heró* és *Leander*' szerelme oly híressé tevé, és Schillertől oly felségesen dicsőítetik. Ez a' keskeny tengerszoros volt az, mellyen *Xerxes* a' hatalmas perzsakirály' számtalan seregeivel két hidon, mellyet a' hellespontuson veretett, általjött Ásiából Európába.

A' dardanellák teszik Konstantinápolynak kulcsát; a' honnan négy várral van megerősítve ez a' nagy fontosságú pont. Az első bemenetelt két vár oltalmazza, új várak nevezet alatt, mivel csak a' XVII század' közepén alapítá IV *Muhamed* szultán, hogy a' velencei tengeri hatalomtól fenyegetett török hajóknak bátorságot szerezzen. Az új várak' távolsága valami 2000 ölet tesz éjszakra felfelé; mintegy négy órányira az új dardanelláktól fekszenek a' régi várak, mellyeket a' hatalmas II *Muhamed* szultán 1453 történt elfoglalása után Konstantinápolynak nem sokára építetett, 750 ölnyi távolságra egymástól. Azokon túl még keskenyebb lesz a' csatorna, úgy hogy csak 375 ölnyi széles ott, hol *Xerxes* általment. *Lord Byron* martius' 3. 1810. oly helyen úszta át a' hellespontust, hol 4000 ölnyi széles.

A' restségről és gondatlanságról közönségesen ismeretes törökök, elhagyák a' fővárosukra nézve oly nagy fontosságú várakat, és csak egyetlen egy batteria volt rendes állapotban. Azért sikerült 1770. a' muszka admirálisnak *Elphinstonenak* a' könnyen átevezés, midőn két török liniahajót üldözött, a' nélkül hogy egy álgylövés sértette volna hajóját. Ez a' történet felriasztá végre a' törököket, 's báró *Tott*, német születésű, valóban vibatlatlan állapotba helyhezé a' várakat. Mindazáltal 1807. február 19. nyolcz liniabajóval, négy fregátával, 's több bombárdás ladikkal minden veszteség nélkül bevezett a' dardanellákba az angol admirális *Duckworth*, mivel a' roppant álgyluknak az a' hibájok, hogy a' viz' felületével csaknem egyenlő irányban fekszenek, előbb tehát várniok kell, míg a' hajó általellenbe jön torku-

latjokkal, 's azon kívül minden töltésre fél óra kívántatik. Így történt az, hogy Konstantinápoly az említett esztendőben először látott ellenséges flottát, mely látmány korunkban is ujlag feltűnt, noha a' muszka a' porta' barátjának nevezi magát. De visszafelé nagy veszteséggel ment Duckworth.

Lövészek Kentuckyban.

Az északamerikai egyesült statusoknak Kentucky tartománya 1754. fedeztetett fel, 1773. megvétetett az indusoktól, 's 1792. az egyesült statusok közé vétetett fel. Jelenleg 600,000 lakosa vagon, kik a' rövid puskával vagy karabéllyal bámulatos ügyességgel tudnak banni, úgy hogy náluknál jobb lövészeket találni nem könnyen lehet. A' szeget golyóval falba ütni, egy vadmadarat negyedfél száz lábnyírófőbe löni, csekélység nekik. Némellyek rövid idő alatt nagy számu evetkét lövődöznek össze kedvtöltésből, mások ellövik a' gyertja' hamvát koppantás helyett, 's mind ezt több mint 150 lábnyírófő. Van példa, hogy a' Kentucky lövészek hidegvérúsége egyenlő lévén ügyességével, ellenségének szemét előre kiczélozta, még pedig jó távolságról, 's mikor az ütközetnek vége lett, 's az elhullott ellenség megvizsgáltatott, a' szemétvesztett halott is csakugyan megtaláltatott.

Több ügyes lövészek gyakran összegyűlnek kedvencz multságukra, a' karabély lövődözésre, 's igen csekély pénzért versengenek. Egy karika' közepébe közép nagyságu szeg veretik be mintegy harmadrészére hosszának. A' távolság többnyire 40 lépés. Mindenik lövész nagy gondal kitisztítja puskacsövét, tenyerébe vesz egy golyót, és annyi löport hint rá, a' mennyi azt ellepi, elég lévén ennyi három száz láb távolságra. Ügyetlen lövészek tartatik az ember, ha a' szeget elhibázza; gyakran oldalt sodorja azt a' golyó és meggörbíti; de helyes lövésre az kívántatik, hogy a' szeg fejbe találtassék és a' deszkába ütessék be. Három lövés közül rendesen megtalálja egy a' szeget, 's ha tizenkét lövész van együtt, háromszor szuratik fel új szeg, hogy mindenik lőhessen. Ha többen találták a' szeget, megosztotznak a' nyereségen.

A' mokus lövődözés, vagy is azon ágak' héjának lövéssel lefejtése, melyeken a' mokus ugrál, szinte kedves multságuk a' kentuckyaknak, és nagy ügyesség kívántatik hozzá. Míg Frankfurtban (Kentucky fővárosában) mulaték, ugymond egy szemtanu, kirándulásaimban velem járt a' híres *Boon Dániel* vadász. Kentucky celyam' meredek partjain járdalván, egy nagy

sikra jutánk, melly bükk- tölgy- és diófával borított, 's temérdek eziezabó ugrándozott az ágakon. Vadásztársam öregségében is teljes lévén erővel, tüzzel és egészséggel, hosszú és nehéz karabélyt bardoza vállán, mellyet most megtöltte, mondván, még soha sem hibázott lövésében, 's most nekem akarja megmutatni ügyességét, még pedig úgy, hogy a' nemes vadászmesterség becsületet valljon általa. Kitisztítván puskacsövé, a' rendes mennyiségű port elővé, egy darab finom gyolesba takargatá a' golyót, 's oly szorosan feltevé a' puska' agyát mint csak lehetett; ekkor egy mókust mutata valami 50 lépés távolságra egy ágon ülve, 's kére, pontosan figyelmezzek, hová fog a' golyó csapni. Most egy pillantatig czélzott, elsütö a' puskát, 's az erdők' és hegyek' echója százszorosan hangeza vissza. Elképzeltetni bámuláomat, mikor látám, hogy a' golyó épen azon helyen találván az ágat, hol az evetke ült, több darabra töré. Az ág' sulytó rázkodása megölé a' kis állatot, magasra felpattant a' levegőben, 's hanyattbukott, mintha egy mina vettetett volna fel alatta. Boon ismét megtöltvén fegyverét kevés idő alatt nagy számu állatkákat lövődöze össze hasonló módon; mert a' kentuckyak egy pillantat alatt megtöltik a' puskát, 's több óráig lövődözhet az ember egy olyan karabélyból, csak gondosan tisztogassa ki csövé.

A' gyertyakoppantás golyóval szinte lövészgyakorlat, melly bizonyosan nem kevesebb ügyességgel történik, mint az említett vadászat. A' zöld folyamnál (Green-River) volt először alkalmam, ugymond az elbeszélő ezen mesterséget bámulnom. Egy estve kimenvén sétálni, minden pillantatban puskalövést hallottam, menésemet tehát arra irányozám, megtudni mi történik ott. Oda érkezvén, honnan a' lövést hallottam, egynehány óriási nagyságu embert találtam, kik a' gyertyakoppantó lövésben gyakorlák magokat, ez által igyekeztvén azon ügyességre jutni, hogy éjszaka farkast és szarvast csupán szemé' világítása után elejthessenek. A' vadászok mellett nagy tűz vala rakva, mellynek füsté a' sűrű ágak közt felfelé kóválygott; százötven lábnyira pedig égő gyertya volt felállítva, mellynek világa alig vétetett észre oly távolságból. A' gyertyától néhány lépésnyire oldalt állott egy ember, ki minden lövésre vigyázott, 's a' gyertyát, ha az eloltatott, meggyújtá, vagy újat állított fel, ha az előbbi ketté lövetett. A' lövés sorjában történt. Nehányan soha sem hibázák el a' gyertyát vagy belét, 's mindenik lövésre nagy kacaj következett; mások valóban elkoppanták a' gyertya' hamvát, a' nélkül hogy eloltották volna, a' mikor hangos helybenhagyó kiáltás következett jutalmúl. Egyik

közülök oly szerencsés volt, hogy hét lövésre háromszor vevé hamvát a' gyertyának, háromszor eloltá, egyszer pedig valami fél hüvelyknyire a' láng alatt, ketté lövé. Több ily példáit is lehetne felhozni az ottani lövészek' ügyességének, de ezekből is kilátszik már, mily könnyen jutnak a' kentuckyak vadhoz, kivált ha tudjuk, hogy mihelyt vállaik elég erősek, felveszik a' karabélyt, 's azontúl csak a' halál téteti le velök.

L é g y.

Kevesen fogják olvasóink közül ezen állatot közelebről ismerni, melly nyáron és ősszel oly terhünkre van, 's társaságát mindig hivatlanul tolja nyakunkra; azért kívántuk róla e' következendőket megjegyezni.

A' légy-tojás elszárad és romlik, ha száraz helyre esik. Az anya légy tehát követi a' természetétől kapott ösztönt és nyirkos helyeket keres két féle kinézésből; először, a' nyirkosság által megoltalmaztatik a' tojás elszáradástól, másodsor, a' kikelő kukacz azonnal táplálót lel. Innen van, hogy istállóban, mocsárban és szemeteten jön a' legtöbb légy világra.

A' nő legyet könnyen meg lehet különböztetni a' himtől, mivel a' nő nagyobb, hasa puffadtabb, világosabb színű, 's ha nem sokára tojni fog, alól állátszó, hogy az általellenben fekvő tojások mindkét oldalon kitetszenek.

Képünkön nagyitva terjesztetik elő a' légytojás, mindenkor több hevervén egy sorban halmozva egymáson. Huszon négy óra mulva kibújik a' kukacz, de ha a' nap süti 12 óra alatt is. Fél órával a' kukacz' kibujása előtt karika puffadásokat kap a' tojás. Kevéssel azután hullámolag mozog, végen kinyilik 's a' kukacz előbúvik. Élete igen tartós, mert ha borszeszbe teszi is az ember, darabig ugyan döglöttnek látszik, de mihelyt megszárad él és vidámon csúszik tovább. Csak a' bogarak' általános ellensége, a' terpentin öli meg.

Megnővén a' kukacz, átalváltozik, mi rendszeren 15 nap mulva történik, ilyenkor elrejtezni igyekszik, 's néhány óra után bábakban találattik, mint egy életlen test, mozdulatlanul heverve. Azután még tizen négy napra van szüksége, míg léggyé leszen, melly a' szoros testet kinyitja.

Csupasz szemmel csak fekete barna állatot látunk a' légyben minden szépség nélkül; de nagyító üvegen ugyanazon pompában látjuk, mellyben a' legyek magok egymást szemlélik. Hogy a' légynek legalább is 8 ezer szeme van, abban minden természetvizsgáló egyetért.

Öntött-vas fűrészelés.

Próba tétetvén az izzó öntöttvas' fűrészelésével, azt a' közönséges fafűrésszel oly könnyen és gyorsan el lehet vágni, mint a' száraz fát. De meg kell jegyezni, hogy a' fűrésznek egy keves hézak adassék vágásában. A' kályhában megtüzesített vasat könnyebben fűrészelhetni mint a' kohon tüzesítettet, mivel amaz minden pontján egy iránt melegszik meg, ez pedig a' fuvó felől levő oldalán olvadni kezd, míg másik oldalán alig veresedik meg. Szerfelett tüzessé tenni nem kell a' vasat, mert ha olvadáshoz közel van, a' fűrészbe kenődik 's akadályozza vágását. A' fűrészt igen gyorsan kell húzogatni, mert akkor nem melegszik úgy meg 's jobban áthatván vágása is egyenesebb és tisztább. Végre minden pontján egyenlő fekvése legyen a' tüzes vasnak, különben vége felé járván a' fűrész, könnyen eltörik alatta. Ezt egy közönséges munkás találta fel, így segítvén magán, hogy öntött vas lapokat is különböző nagyságra fűrészelhessen a' kályhákhoz.

Titus Vespasianus.

Titus Vespasianus, a' híres római császár, Kr. szül után a' 40-dik eszt. született, és a' Néro' udvarában neveltetett. Ifjúságában főkép szónoki és költői művészetekben gyakorolta magát. Először Germaniában, aztán Britaniában a' hadnál mint Tribunus szolgált, és bátorsága, vitézi ügyessége, és személyes kedveltetése által köz bizodalmat nyert. Visszatérte után Rómában törvényes ügyekkel foglalkodott, és több perügyeket nagy készséggel folytatott. Midőn Vespasianus, Titus' atyja, császárságra jutott (Kr. szül után 70 eszt.) ezt a' polgár-mesteri hivatalba helyezvén, maga mellé vette. Ezen időben történt Jerusalemnak, megszállása, és öldöklő bevétele. Atyja, megtérte után Judeából, ötlet egy darab idő múlva társceszáruul választotta, és mindketten a' legnagyobb egységben éltek, mi a' történetekben ritka tünemény. Atyja' halála után maga foglalván el a' császárságot, ezt annyi szívbéli jósággal viselte, hogy az emberi nem' szeretetének és kéjének (amor et deliciae generis humani) hivatnék. Pontifex maximus-nak neveztetvén ki, ünepélyesen ígéré, hogy kezeit soha embervérrel nem fertézendí; midőn tehát két patricius ellene esküdvén, nála beárultatnának, annyira leereszkedett hozzájok, hogy vétük' büntetését elengedvén nekiök, minden előadandó alkalomkor szívességet mutatna, őket maga asztalához baratságosan meghína,

's a' tett után más napra a' játékszínben maga mellé ültetné; sőt jósága még messzebbre hatott, mert az ellene esküdtek egyikének távol anyjához követet küldött, ki őtet megnyugtatóná, hogy fia' élete az elkövetett bűn miatt veszedelmében nem forog. Ő a' császár' sérthetetlen személye ellen szóval vagy írással elkövetett bűn' büntetését eltörülte, azt állítván, hogy ha érdemlennél sértetnék meg, az őt nem bántaná; ha pedig alapos a' rágalom, akkor kegyetlenség lenne az embereket a' kimondott igazságért büntetni. Az előbbeni kormányánál árulkodókat majd száműzte, majd köz helyeken mindenek' láttára megkorbácsoltatta, majd az amphitheatrumban közgyalázat' tárgyaiul tétette ki. Azon vágyodásnak, hogy népe' szeretetét magáévá tegye, kell azt is tulajdonítani, hogy Berenice királynét, kit mint özvegy magával hozott volt mint Heródes' özvegyét, mivel a' rómaiak minden idegen fejedelemtől irtóztak, visszabocsátotta, mi annál nagyobb dicséretére válik, mivel szíve' vonzalmának ellenére tette azt. — Uralkodása alatt nagy történetek estek, a' Vezuv rettenő árjával ekkor temeté el Herculánomot, Pompejit és más városokat; mire később nagy dőghalál állott be. Titus ennyi inségben a' legérzékenyültebb szívvel iparkodott enyhíteni a' szenvedőkön, és minden módon segíteni. De ezen igen derék császárnak munkássága csak rövid ideig tarthatott; a' Sabinusok' tartományába tett utazása alatt egy halálos láz ragadta őtet el. Kora halálát siratván haldoklása közben égre vetett szemekkel ezeket mondá: éltemből, úgy mond, egy tettemnél többet ki nem törülhetek. Mellyik lett légyen az? elhallgatta. Életének 41-dik évében, Kr. szül. után a' 81-dik esztendőben halt ő meg a' rómaiak' sirlalmára. Mint császárt a' Trajánusok' és Antoninusok' sorába nem helyezhetjük ugyan, de a' római császárok közt mindig fényes tünemény maradand.

Magyar nemzeti viseletek.

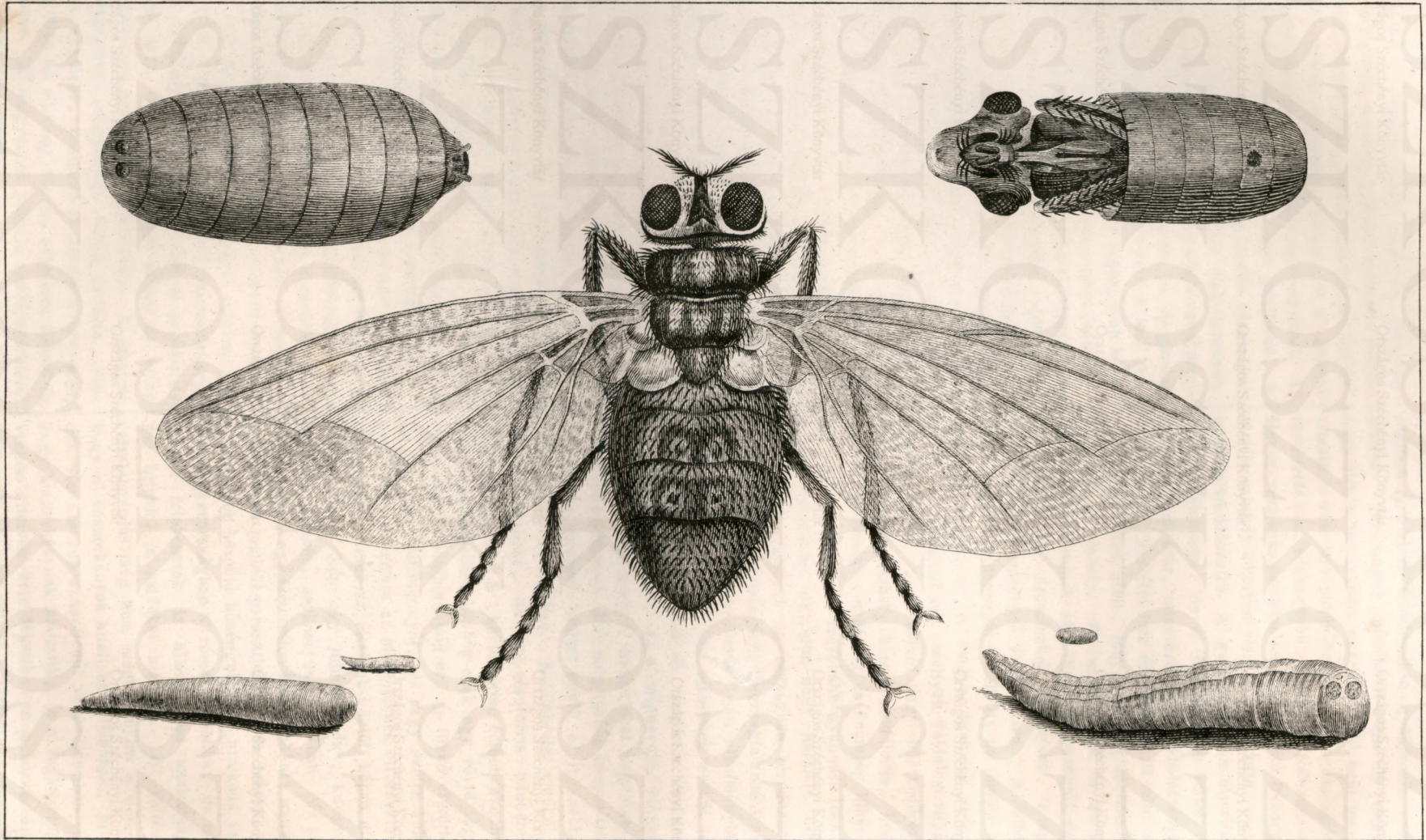
Lipésében és Braunschweigban jött ki tavaly egy folyóírás, Archiv für Natur, Kunst, Wissenschaft und Leben czim alatt, 's annak második kötetében olvashatni a' magyar nemzeti viseletekről egy értekezést, mellyet híven lefordítva itt közlünk olvasóinkal, hogy lássák, miképen beszél rólunk a' külföld.

Régi idöben, így szól az említett folyóírás, egy részét tette Magyarország a' nagy terjedelmű Pannóniának, 's több ásiái és európai nemzetek-

nek gyül- és lakhelye volt, de kik mindig kiszoríták egymást, míg a' magyarok 886 éjszokról jöven, Árpád vezérjök alatt ezen földet elfoglalák, és magok nevérol Magyarországnak nevezék. A' 3 1/2 millio magyaron kívül vannak jelenleg Magyarországnak 2 millio tótok (slovákok, ruthénok, csehek, lengyelek, vendusok, horvátok, serbusok, bulgárok) fél millio németek, kik itt sváboknak neveztetnek, 's egy millio oláhok. Ezen nagy néptörzsökön kívül élnek még itten uj görögök, örmények, francziák, olaszok, zsidók, cigányok, és törökök. Ennyiféle nép közt a' nyelkülönbség is természetesen rendkívül nagy; de mind a' mellett négy nyelv uralkodik főképen, ugymint a' magyar, tót, német és deák. A' két elsőbbik népnyelv; a' német a' mivelteké, a' deák a' nemeseké, kik itt koránt sem számoltathatnak a' miveltekhez. Nehány tized előtt, még az alnép is alig ismerte a' magyar nyelvet; de az ujjabb korban az ismét felébredt nemzeti szellem által felemeltetett. A' deák nyelv általános összekötő nyelvvé lett, melly által az emberek egymással megértetik magokat, ha egyébiránt különböző nyelvűek, 's egyik a' másikat meg nem érti; de ez a' deákság számtalan magyar és német kitételvel ocsmosztatik el. A' német nyelv minden magyar tartományban az írói nyelv, 's mind azon könyvek, mellyek nem a' nép' tömegének iratnak, ezen nyelven adatnak ki. Közönséges társalkodási nyelv a' mivelteknél és legfőbb familiáknál majd magyar majd német, ritkán franczia. — Magyarország' lakosinak testalkata különböző; azonban két tökéletesen kiképzett, 's el nem egyveledett faj vétetik észre, a' tótoké és magyaroké. A' tótok Magyarországnak is ugyanazon tompa orruak, mélyen beálló apró szeműek, erős állkapczájuk mint más országban, sőt még a' gyakran észrevehetetlenül setét vonása a' homloknak is feltalálattik itt ismét; de nekünk csak az igazi magyarokkal van itt dolgunk. Ezek mindenütt kitűnnek az egész népességben, 's a' társaságban, még a' parasztok közt is, bizonyos paranesoló állást tulajdonitnak magoknak mind testi mind moralis erényeikkel. Testalkatjuk rendesen magas és jó termetű, izmaik inkább merők mint vastagok, arcalkatjuk ásiái, nemes, mintegy márványból faragott; szemek nagyok, feketék és tüzesek mint a' szomszéd osmanok' szemei; erős, borzas szemöldök húzódnak azok felett keletisen, erős, fekete bajusz ékesíti a' felső ajkat, 's a' száj egy sor nagy és vakító fejjérségű fogat rejt. Ezen arcok gyakran igen csunyákká lesznek a' sáppadt, napsugár által megégetett szín, 's rendkívüli megerősödése miatt a' két sajátságos vonásnak, mellyek az orr' két

Dardanellák.

Lévy.

szárnjától a' szájhoz lefelé nyulnak. Még inkább elrutitatik az arcz gyakran vastagon kikent, hatalmas bajusz által, melly gyakran az áll' két oldalán vékony szállban lecsüng, 's a' zsirral gondosan kisimitott, szénfeketeségű haj által. A' legnemesb alakokat az alnép közt találhatni, 's csudálatos! a' jobbletű és gazdagabb városokban nemesbülés helyett, a' nevetségig elégtelenednek. A' magyarnak természetes hajlandósága vana' meghízásra, 's a' jobb birtokuknak jó és gazdag táplálata a' csudálatosságig elterjeszti a' test' formáit, 's némelly nemes embert legnagyobb büszkeségére, jól meghízott, óriási hashoz juttat. — A' magyarnak elválhatatlan bajtársa a' bajusz. Az olyan magyar, ki bajuszát leveszi, egy korcs, egy sepreje a' népnek. A' bajusz leggondosabb apolgatásának tárgya, 's nemzeti büszkeségével oly szoros kapcsolatban van, hogy a' nemzet' elveszésének tartaná, ha egyszer a' bajuszok elvesznének. A' bajusztalan ember kinevettetik és esufoltatik Magyarországon; 's azt lehet állítani, hogy az idegen, kinek szerencsétlenségre megtagadta a' természet a' bajuszt, soha sem fog előmenni Magyarországon. A' magyar igen erős, 's jóval felülmulja az éjszaki németet. Igen megjegyzésre méltó, hogy a' magyar clima nagyon elősegíti az ember' kifejlődését. A' leányok gyakran már 14. esztendejükben férjhez mennek. Általában az asszonyi nem nagyon silány Magyarországon, és minél lejjebb megy az ember a' nép közé, annál rutabbak az asszonyok. A' magasabb rendben szép nemes asszonyok találhatnak, de alrendű földinéik' sorsában osztoznak, korán érven, korán megvénülvén. Az arczvonások hamar [kijelelődnék, a' gyéngéd hölgyi szín megsárgul vagy fakósodik, az eleven nagy szem elbágyad, 's barna karikák fogják körül. De a' magyar nem is sokat néz az arczlatra; minél kövérebb a' nő vagy leány, annál bájolóbb az ő szemei előtt. — A' népeharakter a' világ' minden nemzetétől megkülönbözteti a' magyart. Büszkesége hasonlít a' spanyoléhoz, 's gyakran oly kegyetlenségre vete-míti, mint amazt, noha indulatja eredetileg minden szivtelen cselekvéssel ellenkezik. A' magyarnak büszkesége az oka minden nemzeti rosznak, mint nemzeti gyűlölségnek, mellyel minden más nép iránt viseltetik, és uralkodó míveletlenségnek, minthogy minden hazait imád és javíthatatlannak tart. Csaknem minden erény és vétek egyesül ezen nevezetes karakterben. A' magyar vendégszerető, nagylelkű, vidám és vitéz, fűsvény, zugolódó, uralkodó a' nemtelen idegenen, kegyetlen az ellenség' földén, néha bús, félénk és babonás. A' magyarnak pazarló vendégszeretését a' földnek egy nemzete sem mulja felül, de egy

részben az élelem' feleslegében gyökerezik ezen erénye. Nyíltsága, bizodalmassága oly nagy, hogy ritkán tartózkodik akárkinek, ki neki megtetszik 's vele egy pohár bort iszik, egész élete' történetét és legnagyobb titkait felfedezni. — Heves véralkata és könnyen ingerelhető háborgó elméje szintoly könnyen viszi gonoszságra, mint nagy lelkű áldozatra. A' gyilkosság nem oly ritka itt mint éjszakon, de a' legnemesebb tettek és szenvedelmek sem, mint szerelem, háladatosság, honkedvelés. Az élet forr és háborgó itt mint az oceán az orkán alatt, míg éjszakon esenedesen áll mint a' mocsár. De napfénnynél 's derült égnél a' szerelemnek édes hangjait susogják ég-szinű hullámai, örömeinek harsognak, 's égi fény terjed a' mosolygó természetben. A' vihar után minden boldogságát éldeli itt az ember a' szelidebb égnek. — A' magyar igen sok jó természeti sajátsággal bir, mellyek fájdalom ritkán képeztetnek ki, 's a' nélkül hogy lelkiismeretét megsértene az ember, bátran mondhatja, hogy minden mivelttség, emberség és finomság hibázik a' nagyobb résznel — leginkább gyanussá lesz a' magyar karakter az igen nagy haramia csoportok miatt, mellyek az országban tévedeznek, és minden útát 's erdőséget bátorságtalanná tesznek. Ezen rossznak forrása az alkotmányban kell keresni, melly a' köz embernek semmi tulajdont, semmi jogot nem ad, azután a' közönséges míveletlenségben, és a' népnevelés' hiányában. A' helyett hogy a' büntetteket megelőznék, barbarusi büntetések által még inkább szaporítják. A' magyar nemzeti öltözet egyik a' legszebbek közül egész Európában. Különbféle vidékeken az is különböző, de az alapforma mindenütt egyenlő marad. A' közönséges ember azonban nyári munkálkodása közben csak egy rövid inget visel, melly oldalbordájáig ér, és tüzszóval kötöttik le, egy vászongatyát, és nagy széles kalapot. Hosszas leírása az öltözeteknek elfárasztaná olvasóinkat, azért az általunk közlött képre utasítjuk (Ez a' kép egy juhászbundás, kucsmás magyart ábrázol, sarkantus eszímában, és kezében bottal, egy ismeretlen leányalakkal; azután egy balaton melléki parasztleányt és leányt, de e' leíráshoz hasonló hűséggel.) Az uralkodó vallás Magyarországon a' római catholika, de más vallási felekezetek is alkotványos szabadsággal birnak, a' zsidokat kivéven. A' vallásos felvilágsodás még nem ment annyira a' népnél, hogy a' boszorkányok hitelt ne találjanak. Minden vén asszony szünetlenül veszedelemben van, hogy boszorkánynak kiáltatik, 's a' legközelebbi vízhez vitetvén bele lökötik; ez a' boszorkánypróba. Ha le nem sülyed a' vízben, közönsége-

sen boszorkánynak tartatik, 's vagy minden irgalom nélkül halálra veretik, vagy vízbe fojtatik. Még 1703. a' törvény előtt is tökéletes próbának tartatott ez, és a' szerencsétlen tüzre kárhoztatott. Az alrendü magyarnak eledele általában felettébb rosz. Némelly vidéken csak hagymával, rosz kenyérrel, szalonnával és vízzel él a' paraszt. Pálinkaivás már a' vendégséghez tartozik a' szegényeknél. Más vidékek ellenben minden étellel bővölködnek. A' magyar konyha nagyon jeles a' jobb birtokuaknál, de kevéssé válogatott, 's még kevésbé tiszta. A' magyar gazdasszony valóban nem igen kecsegtető látmány a' konyhában. Hevítő fűszerek minden magyar ételnek fő állományai. A' magyar szalonna nem kevésbé kedveltetik, 's a' zsíros tepertős kenyér egy korty pálinkával vagy borral, még a' jobb rendűek előtt is nyalánk falatnak tartatik. A' dámák gyakran osztognak a' férjfiak' izlésében, minthogy egy országban sem oly kevéssé elkényezettek az asszonyok mint itt. A' dohányozás még a' középrendben is nagyon divatoz, 's én, ugymond egy utazó, találkoztam tótokkal, kik a' legszivrehatóbb kitételekben könyörögtek pipám' nedveért. Általában a' magyar minden erős szagút, szeszüt, és izüt igen szeret. A' sokféle szokás közt a' házassági szokás épen nem igen érdekes, noha szerfelett különböző. Sok esetben kellemes, de sokban épen nem, az a' szokás, melly szerint a' menyasszony minden vele találkozó férfit megcsókolni köteles. De a' becsület pénzbe kerül, 's a' csókot meg kell fizetni, mi annál fájdalmasabb, hogy a' menyasszony nem mindig a' leggyönyörűbb valami. A' ruthénoknál igen rövid és épületes a' lakodalom. 1720-ig leányvásárok tartattak, hol a' házasodni akaró legények megjelentek, 's a' nekik megtetszett leányt egy két rövid kérdés után templomba vezették, összeesküvésre. Sőt minden fejr személynek meghatározottat előbb az ára irásban. — A' halottnak párnát tesznek feje alá és kalapot, a' koporsó' gyalulatjával. A' ruthénok fűrészt vetnek a' sirba, hogy a' halott' feljárását meggátolják, egyébiránt a' temetés elég egyszerűn vitetik véghez. Az országban uralkodó előítéletekhez tartozik a' hóhértóli határtalan iszonyodás, ezt mindenki beestelennek tartja és kerüli társaságát."

Tagadhatatlan, hogy sok jó és helyes van ezen leírásban, de mennyivel több a' fél, és egészen hibás megfogás, még inkább a' költemény, 's hány sort talál itt a' magyar, mellyben most hallja magáról legelsőben ezt vagy amazt. Fájdalom hogy a' külföld ily kevéssé, vagy ily felülelesen ismer bennünket; de legalább a' tudósoktól

méltán megkívánhatjuk, hogy egész bizonyossággal ne állítsák, mit egész bizonyossággal nem tudnak, 's ha egy nemzetet akarnak leírni, azzal szoros ismeretségben legyenek, különben magokat teszik nevetségessé az előtt, a' kit le akartak írni.

E m b e r e v é s.

Sumatra szigetén számos népet tesznek a' *Batták*, jól elrendelt kormányuk van, 's tanácskozó gyülekezeteket tartanak; irományokkal, kimivelt nyelvel, egy legfőbb lénynek ismérével, udvarias és kellemes erkölcsökkel, szokásokkal bírnak, és még is, elég különös, emberevők. *Sir Stamford Rafles* e' következendőket mondja: A' *battáknak* egy törvényök szerint több nagyobb fontosságu vétkekért a' gonosztevőnek megévése a' halálos büntetés. Az olyan *executio* alkalmazásával elevenen egy karóhoz köttetik a' bűnös kifesztett karokkal, az esküdtek egybegyűlnek körülötte, 's a' legelőkelőbb jelt ad a' vendégségre. A' leginkább megsértettnek vagyon joga a' legelső és legjobb darabot kikéresni, azután nyulnak hozzá a' többiek tetszés szerint, míg egészen elfogy húsa a' bűnösnek. Vagy nyersen eszik pedig az emberhust vagy megperkelve 's rendesen sambullal (chili bors és sóvegyülettel) hintik meg. Az áldozat meg nem öletik míg hus vagyon rajta; ha pedig még annak elfogyását is felül éli, neki megy a' fő bíró vagy a' megsértett fél és levágja fejét, mellyet mint győzedelemjelet haza viszen. Házasságtörés' esetében a' füleket vagdalja le a' megsértett fél. Az agyvelő a' megsértett familia' legelőkelőbbjét illeti, ki azt rendesen palaczkban tartja, mivel bűbáj erőt hisznek benne. A' belső részeket nem eszik meg, csak a' szívet; némellyek a' vért is kiszopják. A' tenyér és talp legizleteseb falatoknak tartatnak. A' batták oly pontosan tisztelik ezen törvényt mint a' törökök az alkoránt. Egyébiránt minden bűnhődésnél bírói vizsgálat és megítélés történik.

A' pápa' koronája.

Ez a' drága ék *Tiarának* neveztetik, mint hajdan a' perzsakirályok' fejékessége vagy turbanja neveztetett. Áll pedig három arany karikából, mellyek egy mitra, vagy phrygiai süveget fognak körül, 's bársonypiros, kék és zöld csikokkal vegyítetnek. Ezen karikák vagy koronák (minthogy felül gömbölyűleg összezáródnak és egymáson állanak) egészen nemes kövekkel ki-

rakvák, 's egy golyóval ékesítetnek, mellyen egy kereszt áll, mindenik oldalán drága köves függönnyel. A' három korona miatt igen gyakran *hármás koronának* vagy *hármás fejedelmiségnek* is neveztetik a' tiara, 's némellyek a' küzdő, túró és győzedelmeskedő anya sz. egyházra, mások a' pápa' menyeyi, földi és alvilágbeli hatalmára magyarázzák. Talán az akkor ismeretes három világrészt is képezi a' három korona. Mások ismét azt hiszik, hogy általa a' pápának papi, császári és királyi hatalma jeleztetik. Mily régi lehet az Isten' szolgálái' szolgálójának ezen fejedelmi ékessége, nem tudatik bizonyosan, csak homályos nyomait mutatván ki a' történet.

Vandille, a' meggazdagulók' mintája.

Száz esztendő előtt élt Párisban Vandille, ki gazdagságáról 's példátlan fősvényességéről ugy elhíresedett, hogy még ma is beszélnek róla. Egy háznak legfelső emeletében lakott ő, hol a' hozzá vezető lépcsőket senki sem tapodá örömet, 's így ő elérte a' nemes ezélt, hogy magát minden látogatástól szabaddá tegye. Szolgálatjára egy vén asszonyt fogadott, kinek hetenként 7 sous-t, (naponként 3 fillért) fizetett. Rendes eledele kenyér és tej vala, vasárnap pedig az ünnep' kedveért egy pohár silány és olcsó bor, mellyet kivüle alig ha megihatott volna más. De meg kell vallani róla, hogy vasárnaponként a' szegéyektől is gondoskodott, kiknek két fillért, és így esztendő alatt öszvesen 8 garast és 8 fillért osztta ki. Ez a' példás házi gazda tisztviselő személy vala hajdan a' bolognai várostanácsnál, honnan Párisba költözött, mivel ottan gazdagságának híre által magára voná a' figyelmet, mi igen természetes volt, mint-hogy töképezeit mindig nyilvános intézeteknek kölesönözte ki, világerő sem bizakodván privát emberekben, kikkel a' társalkodást 's barátsági éledeletet is félbenzakasztá. Midőn Bolognában hivatalba jött, oda tudta ravaszágával vinni a' dolgot, hogy, mint mondatott, a' publicum' javára, egy nyilvános tejkóstoló rendeltetett a' piacra, ki a' városba nagy mennyiséggel hordott tejet kóstol-gatá jóságának megtudása végett, 's ezen hivatalra ő természetesen igen késznek mutatkozott, azt nyervén mellette, hogy többé nem kellett fizetnie tejért, annyit kóstolgathatván, hogy csak kenyérre vala szüksége. Midőn Párisba kellett mennie, nagyon sopánkodott, hogy a' szekeremenés mindenéből kipszítja, azért gyalog mene, és hogy meg ne lohassák, nem tett a' zsebébe többet két sousnál; egyébiránt ócska vándorköntösben zárandokoskodott, hogy a' jótékony emberek' lágy-

szívűségét megnyerje. Valóban sikerült is neki a' 130 francia mőöldnyi utat az említett költséggel megtennie. — 1735. hetvenkét esztendő korában több millio livrákkal birt már, melly temérdek summát tizenhat esztendő korától fogva, az eredeti fél forint capitalisból gyűjtögette össze apródonként. Ekkor egy forró nyári napon egy szegény parasztot láta meg igen szomorkodva, hogy néhány esomó fájit senki sem akará megvenni. Azonnal felébrede benne szemlelődesi szelleme, 's a' szegény embert ajtajához idézé, hol egy pár esomó fáját köpedelem áron kialakudván, míg a' megvásárlottat felhordatá vele a' padra, az alatt több esomót alattomban elkapván, nagy erőködéssel egy hideg pinezébe vive, mi által forró hideglelést okozott magának. Életében legelőször küldött most egy seborvosért, ki eret vágjon rajta; de mindjárt is elereszté, minthogy az elég lelketlen vala egy fél livrát kívánni operatiojáért. Most mást hivatott, de ez még egyszer annyit kívánt, mi a' beteget szörnyen felháborítá 's nagy piron-gatással utasítá ki házából. Végre egy borbély legény ajánlkozott 8 fillérért, 's ezzel a' beteg megelégedett, de minthogy háromszor kellett volna eret vágni 's mindenkor nyolcz nyolcz fillért fizetni, kérde a' legényt, mennyi vért eresztend ki egyszerre. Tizenhat latot, felele az. Jó mondá Vandille, de eressen ki egyszerre 48 latot, mert nem látom által, miért ne kíméljek meg 16 fillért, ha egyszerre eresztethetem ki a' háromszor kieresztendő vért. Akaratja megtörtént, de betegsége veszedelmesebb lön 's két nap mulva meghalt. Örököse a' király leve, mert végrendeletében azt nevezé annak a' fíradhatatlan gyűjtögető.

Fekete posztópróbalás.

A' fekete posztó' nagy keletében gyakran megcsik mostanság, hogy színe nem igazi, mert nem mint gyapju, hanem már mint posztó festetik meg. Minthogy pedig az ilyen posztó hamar elnyövdök, 's a' levegőn es napon nem sokára elvesztí színét, felettébb hasznos, könnyű módját tudni a' család' kisütésének. — E' végre teljesen megfelel a' ezélnak a' madársóska-savany, mert ez által könnyen megtudhatni, gyapju korában festett-e meg a' posztó, 's következésképen tartós indigó aljat kapott-e, vagy csak kék berzsenyel már a' végben festetett meg? A' madársóska-savanyt, vagy ugynevezett sóskaót ugyanls megtisztított pálinkában oszlassa fel az ember, nedvesítsen meg egy dugó kérget ezen nedvel, 's nyomja ezt azon posztóra, mellynek jóságáról meg akar győződni. Ha a' posztó igazi jőszinű,

a' sóskaşó zöldes olajşin pecsétet allit elő néhány percz alatt rajta, de ha indigó nélkül, csak berzsennyel, vas- vagy rézgálicczal festetett feketére, a' savany által előállított pecsét setét narancssárga, vagy fakóşinü leend. —

F e j é r i t ő.

A' leghíresebb fejéritő intézetek Németalföldön vagynak, nevezetesen Harlemben és Courtraiban; ezek után a' legnagyobbak és jobbak Skótziaiban, Irlandban, éjszaki Franciaországban, Westphaliában, Sléziában és Csehországban. Ezen utolsóban 355 fejéritőt munkálódtatnak a' gyolcs-gyárok, az erxlebeni Landskorban (Morva szélén) a' legnagyobbak közé tartozván egész világon. Ez a' fejéritő intézet 1812. 300,000 vég vásznat terített ki egyszerre 30 bécsi hold felületre. A' fejéritő ház 65 ölnyi hosszú és 5 ölnyi széles. A' mosokereken egyszerre 360 vég mosathatik meg, a' két kallóban 1500 vég kallóztathatik egyszerre, 's a' fényesítőn 6000 vég fényesíthetik minden nap mindkét oldalról. Esztendőnként egy millio kétszáz ezer vég másfél réf szélességü, 60 cseh réfnyi hosszúságú vászon fejéritetik itt ki, 's hat millio vég mangoroltathatik meg. *Janowitzban* éjszaki Morvaországban szinte igen nagy fejéritő vagyon. A' *Berthollet* fejéritőjén az esztovátáról levett karton 24 óra alatt különböző színekkel kinyomatik és eladásra megkészítettik. Angolországban is számos és nevezetes fejéritők vagynak. Egyik a' legnagyobbak közül a' manchesteri, melly naponként 5 — 6 ezer darabot fejérit, különösen olcsóságra és gyorságra lévén kiszámítva az intézet.

E g y v e l e g.

Idővesztegetés. Egy heverő angol kiszámolá, hogy a' rendes burnótszippangató minden tiz perczben egyet szippant; minden szippantás az ahoz tartozó ezerelemniával más fél perczet kíván; más fél percz idő minden tiz perczben egy nap alatt, melly 16 órából áll, két egész órát tesz, és 24 perczet, és így a' közönséges napnak egy tized részét, 's tiz nap alatt egy egész

napot. Felvévén e' szerint, hogy valaki 40 esztendeig tobákol, következik, hogy azon idő alatt négy egész esztendeig csupán csak az orrával bajlódott.

Rosdaellenszer. Átszítált téglalaszt egyvelítetvén össze ugyanannyi ezüsttájtékkal, 's ezen tömeg dörzsölő köven lenmagolajjal dörzsöltetvén míg sűrű festék válik belőle, akkor, hogy felkenethessék, terpentinalajjal higítatik meg. Ezen vegyülettel bevonatván a' vas, több esztendeig is változatlanul marad, bár szabad levegőn álljon, 's víz járuljon is hozzá.

Fénybogarak. Jamaikában méhnagyságu világító bogarak vagynak, mellyek közül ha néhány felfordított üveg alá tétetik, igen kényelmesen lehet fényök mellett olvasni éjszaka. Ha néha nagyobb számmal rajzanak, közelgető esőt jelentenek. Utazás közben gyakran oly sokat talál az ember, hogy az ut legsetétebb éjszaka is úgy meg van világosítva mint nappal. A' kisu-gárzó fény hasonlít a' gyémántéhoz, 's az asszonyok fűbe takargatva hordják hajokban, mint a' mi dámáink a' drága köveket.

Lélekjelentés. IX Lajos, francia király, egykor a' carmuteni püspökkel találkozott az országuton, ki egy pompás öszvéren lovagolt; boszszankodva szólítá meg a' király, 's mondá: hajdan közönséges szamaran üldögéltek a' püspökök, vagy épen gyalog jártak. A' püspök épen nem jövé zavarba hirtelen felelé mosolyogva: Tudja felséged, hogy hajdan a' királyok is juhót őrzöttek, de mit most szinte nem tesznek. Csak az időt kell megkülönböztetni, minden úgy jön ki mint hajdan.

Vajat beszózni. Vegyen az ember 2 rész konyhasót, 1 rész czukrot, 1 rész salétromot, egyvelítse fel czekek jól, 's egy font vajjal 2 lat ilyen egyvelítéket gyurjon össze. Azután legalább 3 — 4 hétig hagyja állani, mi előtt megkezdi. Az ily módon beszózott vaj, három esztendő múlva is olyan jó, mint friskorában.

Fapróbálás. Az építőnek gyakran igen szükséges tudnia, ha valyon egészen jó-e valamely egyes darab fa; mert ha a' fűrészelés már megtörtént, gyakran akkor vétetik észre, hogy a' célra épen haszonvehetetlen. A' próba tehát, eképen történik: a' fa' végének középpontjára hajtja le fülét az ember, 's a' másik végét megitteti valaki által lágyan egy kulcsal. Ha a' szálfá ép és jó, meghallik az ütés, ha 60 lábnyi hosszú volna is a' fa.

POZSONYBAN.

Szerkezteti 's kiadja Orosz József, nyomtatja ifj. Schmid Antal.